

УДК: 130.2

Селевко В. Б.

ВИТОКИ ТА ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПОВСЯКДЕННО-ПОБУТОВОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Целью статьи является определение характерных черт глобализации культурно-бытовых форм – проявления унификации (в жилой архитектуре, предметах быта, досуге, питании) – и их истоков. Для глобализации в повседневно-бытовой сфере характерны унификация, стандартизация, десакрализация, рационализация, прагматизация и информатизация.

Ключевые слова: *повседневность, быт, культура, глобализация, унификация, функционализм, комфорт, антропоцентризм.*

Мета статті – виявити характерні риси глобалізації культурно-побутових форм – проявів уніфікації (у житловій архітектурі, предметах побуту, дозвіллі, харчуванні) – та їх витоків. Для глобалізації в повсякденно-побутовій сфері є характерними уніфікація, стандартизація, десакралізація, раціоналізація й прагматизація.

Ключові слова: *повсякденність, побут, культура, глобалізація, уніфікація, функціоналізм, комфорт, антропоцентризм.*

The objective of the paper is to identify the characteristic features of globalization through cultural and social forms that is the demonstration of unification (in residential architecture, household items, leisure, nutrition) and their origins. Globalization in everyday and household sphere is characterized by unification, standardization, desacralization, rationalization, pragmatism and informatization.

Keywords: *everyday life, culture, globalization, unification, functionalism, comfort, anthropocentrism.*

Актуальність. Повсякденна культура відтворює традиційну систему цінностей, створює умови для самоідентифікації людини і є підґрунтям її духовного розвитку. Приналежність до спільноти визначена тим, якою мірою індивід засвоїв традиційний уклад життя. У наш час відбувається перегляд базових, історично стійких для більшості традиційних суспільств культурних цінностей, що пов'язане з глобалізаційними процесами, які призводять до уніфікації й раціоналізації повсякденних практик. У той же час, спостерігається ситуація, коли окрема частина суспільства намагається зберегти традиційні моделі буття. На тлі цієї суперечності відбуваються міжкультурні конфлікти всередині суспільства, які іноді переростають у насилля. Тим не менше, поступово відбувається процес збагачення побуту традиційних суспільств досягненнями Західної цивілізації.

Актуальність дослідження полягає у виявленні ідеологічних, культурних, технічних фактів культурних запозичень, а іноді навіть заміні власних національно-культурних форм повсякденності перш за все північноамериканським і європейським способом життя й технологіями. Вивчення цього питання дозволить пізнати природу, причини й витoki культурних запозичень – послідовного розповсюдження в

незахідному світі західних культурно-побутових форм, технологій.

Мета статті – визначити характерні риси проявів уніфікації культурно-побутових форм (у житловій архітектурі, предметах побуту, дозвіллі, харчуванні) та їх витоків за умов глобалізаційних процесів.

Ступінь розробленості проблеми. Питанню запозичень та уніфікації повсякденних форм побуту в другій пол. ХХ ст. уже було приділено увагу французьким автором А. Лефевром [1, с. 33–36.]. Вторгнення глобалізаційних процесів у повсякденність людини, насамперед десакралізація традиційно-патріархальної культури побуту, розглядав А. Антіпов [2, с. 1264–1269]. Вплив Інтернету на вибір стратегії розвитку людини в повсякденності представлено в дослідженні А. Іоселіані [3, с. 143, 154]. Аналіз насамперед негативного характеру глобалізації як чиннику розвитку сучасного суспільства та її вплив на формування соціокультурного статусу повсякденності здійснено в роботі Н. Розенберга [4, с. 45–50]. Серед вітчизняних досліджень українська побутова й повсякденна культура переважно розглядається в історичній та етнографічній площині сер. ХІХ – поч. ХХ ст. Культурі сімейного побуту присвячено дослідження О. Кравця [5, с. 15]. Народні, сімейні традиції, обряди, свята крізь педагогічний аспект розглядає Н.Б. Бабенко [6, с. 62–67]. Дослідженню естетики предметів побуту українців присвячена робота Л.Р. Гнатюк і А.В. Куракіної [7, с. 64–69].

Слід зазначити, що в історіографії цієї теми розглянуто лише процес «вестернізації» з передусім негативними наслідками для традиційних суспільств. До цього часу дослідники вважали, що через глобалізацію повсякденних практик традиційні суспільства втрачуть свою ідентичність і винятковість. У цьому випадку глобалізацію ми розуміємо як процес, що тільки допомагає обміну технологіями й ідеями. Наша позиція полягає в тому, що незахідні суспільства, запозичуючи технології та форми організації побуту, не обов'язково змінюють свої традиції, цінності, а тільки технічно й організаційно модернізують їх і пристосовують, не змінюючи свідомість.

Можна лише погодитися, що глобалізація втручається в межі первинного світу буттєвого досвіду повсякденності, здійснюючи ціннісну експансію у сферу сакрального, призводить до ігнорування традиційно-патріархального через такі механізми: інтернаціоналізацію; модернізацію; уніфікацію; стандартизацію; масовість; раціоналізацію, десакралізацію; інформатизацію [8, с. 58–69].

На думку французького філософа А. Лефевра, у сучасному світі виникає стійка тенденція до глобальної уніфікації способу життя: уживання однієї їжі в різних куточках світу, носіння одного й того ж одягу, прослуховування однієї музики, перегляд тих самих фільмів. Така уніфікація глобального рівня, на думку Н. Розенберга, знищує національну й місцеву своєрідність у всіх сферах життя й наближається до буденно-культурної уніфікації. Філософ уважав, що для культурної глобалізації характерним є зближення ділової й споживчої культури. Також для культурної глобалізації характерною є популяризація окремих видів тієї чи іншої національної культури (наприклад, їжа, стаючи інтернаціональною, здатна витиснути національні гастрономічні традиції) [1, с. 33–36]. Така глобальна уніфікація руйнує

національну своєрідність, місцеву самобутність у всіх сферах життя й прагне до побутово-культурної й мовної уніфікації, як правило, на примітивному рівні [4, с. 47–48].

А. Лефевр констатував, що раніше, ніж низка буржуазних революцій відзначили собою прихід так званої сучасності, житло, одяг, їжа й напої, тобто спосіб життя, були різноманітними. Не підпорядкований певній системі, спосіб життя відрізнявся залежно від регіону й країни, прошарку й класу населення, доступу до природних ресурсів, пори року, клімату, професії, віку й статі. Це різноманіття ніколи в повному обсязі не усвідомлювалося й не розпізнавалося як таке; воно чинило опір раціональному поясненню – подібне пояснення виникло тільки в наш час завдяки руйнуванню самого різноманіття. Сьогодні, на думку філософа, існує загальносвітова тенденція до уніфікації. А. Лефевр вважав, що в сучасній культурі панує раціональне. Саме раціоналізація, на думку французького філософа, вплинула на десакралізацію повсякденного, де кожне складне «ціле» – від простого засобу виробництва до величних витворів мистецтва та науки – мало символічне значення, яке пов'язувало його з граничними цінностями – божественним й людським, владою й мудрістю, добром і злом, щастям і негараздами. Ці, на його думку, великі цінності самі по собі відрізнялися залежно від історичних обставин, соціальних класів. Кожний об'єкт (стілець і предмет одягу, кухонне начиння й будинок) тим самим був відзначений певним «стилем» і, відповідно, як виріб, мав ширші функції та структури, які були інтегральною частиною його форми [1, с. 34].

Як помітив А. Лефевр, у сучасну добу функціональні елементи були розділені, раціоналізовані, стали вироблятися промисловим способом, а потім примусово нав'язуватися за допомогою реклами й потужних економічних і політичних лобі. Взаємозв'язок форми, функції й структури не зник. Але об'єкт епохи модерну свідчить про свою роль і місце. Перш за все, це знаки задоволення, щастя, якості, матеріальної цінності. Будь то крісло, кава-машина або автомобіль – сьогодні це триумфірат форми, функції й структури [1, с. 35].

А. Лефевр відзначав, що, наприклад, в архітектурі безліч локальних, регіональних, національних архітектурних стилів поступилися місцем «архітектурному урбанізму», універсалізованій системі структурі функцій, утілених у раціональних геометричних формах. Те саме стосується вироблених промисловим способом товарів: система структурує їх у співвідношенні з різними функціонально специфічними предметами побутового начиння, такими як холодильник, морозильна камера, духовка, камера [11, с. 35].

А. Лефевр констатував, що оселя, одяг, їжа тяжіють до утворення автономних підсистем, закритих одна від одної. Кожна з них прагне справити враження такого самого великого різноманіття, яке мали минулі стилі життя, стилі життя досучасної епохи. Але це різноманіття зовсім іншого характеру. Наприклад, різноманіття житлової архітектури забезпечується не завдяки поверненню до регіонально-традиційних форм і національних стилів, а до розроблення нових архітектурних стилів у межах модерну, якому притаманні раціонально-геометричні форми.

Зовсім нещодавно речі, меблі, будівлі створювалися індивідуальними й кожна

річ мала відношення до прийнятих моральних й соціальних взаємозв'язків, до символів. На початок ХХ ст. усі ці зв'язки зникли, у тому числі велична й найдавніша фігура Бога. Це пов'язано, на думку А. Лефевра, із руйнуванням зв'язку з моральністю, історією, природою, релігією, містами, простором; навіть відбулося руйнування перспективи в її класичному просторовому стилі. Багатство раціонального, запрограмованого добробуту й заплановане «моральне застаріння» товарів прийшли на зміну дефіциту в «першому світі», викликали руйнівну хвилю колонізації «третього світу» і, зрештою, самої природи [1, с. 36]. Таким чином, А. Лефевр виявив, що десакаралізація побуту – це один із факторів глобалізації та модернізації. На думку А. Іосеаліані, у результаті реалізації постмодерністського проекту з десакаралізації «божественного» в бік трансцендентної й безсуб'єктної «божественності» знебоженої. Унаслідок цього руйнується весь спектр життєвих проектів людини [3, с. 144].

У сфері споживання розширюється як поле, так і кількість десакаралізованих сегментів соціальної реальності, у яких проблема моральних підвалин або мінімізується, або жорстко пригнічується. Особливо яскраво й характерно своє втілення ці технології респектабілізації знаходять у розквіті тих індустрій розваг, у яких десакаралізується образ жінки як дружини й матері. У полі повсякденності, як воно презентовано в практиці глобалізації, як правило, знімаються й гасяться заборони на споживання, які в традиційному суспільстві мали характер девіантного.

Сьогодні культурний аспект глобалізації, спрямований на побудову проекту культури масового споживання, становить проникнення в повсякденний досвід діяльнісно-цинічного споживання як сукупного доступного масового продукту, так і різних видів і форм людської тілесності. Складається ситуація, коли в результаті прагнення волі до стандартизації правил гри повсякденного досвіду формується споживацьке ставлення до життя.

Наступним чинником глобалізації можна вважати інтернаціональний стиль. Для інтернаціонального стилю характерні функціоналізм і масове виробництво; зручність у використанні й пристосування до потреб людини; раціоналізм; орієнтація на новітні технології й матеріали, прагнення до здешевлення й загальнодоступності виробів, до лаконічних, компактних форм, які легко піддаються стандартизації в серійному виробництві; пошук форми інженерними методами, виходячи із суспільних умов виробництва, продажу й використання в побуті.

Витоками глобалізації повсякденно-побутових практик можна вважати й те, що після приходу до влади нацистів у Німеччині й поглибленням економічної кризи багато видатних митців залишили Європу, пріоритетні позиції в архітектурі й дизайні посіли США. Створений ними за підтримання виробників функціональний стиль широко розповсюдився в різних країнах світу, через що й одержав назву «інтернаціональний». У європейській архітектурі 1940 – 1950 –х рр. принципи функціоналізму втілювалися в пластичніших, пов'язаних з історичною спадковістю формах і були збагачені національними традиціями дерев'яного будівництва [9, с. 254].

Повсюди опановувалося виробництво корпусних меблів із типових блоків. Вони

могли монтуватися в різних комбінаціях, відкриваючи простір для фантазії споживача й проєктувальника інтер'єру. Значним культурним явищем став скандинавський дизайн, який збагатив функціоналізм національними традиціями – перш за все селянського ремесла. Плюс до цього – продумані конструкції поліфункціональних, економічних меблів, які розсуваються, умонтовуються в стіну й укладаються в шухляду [9, с. 254].

Перевантаженим інтер'єру стала ознакою поганого смаку. Більше за те, демонстрування розкоші стало неприйнятним. Антикварні речі вміщувалися в загальну композицію, немовби вони «заблукали» в сучасності ненавмисно й цілком випадково опинилися на низькому столику або полиці. Естетика побуту відзначалася простотою й функціональністю, чистотою гладких поверхонь, відсутністю претенціозного декору й зайвих дверей, які повинні були поступитися місцем світлу й повітрю. Стіни часто не обклеювали шпалерами, а розфарбовували у світлі тони. Із них пішли килими, які тепер розташовувалися тільки на підлозі, нейтралізуючи стерильність оформлення. Як елементи декору часто використовувалися природні утворення, недорогий антикваріат і предмети селянського побуту, що поступово зникав.

Окрім цього, слід зауважити, що матеріали для оформлення простору навколо себе привозяться здебільшого з-за кордону, до того ж вони сертифікуються за європейськими стандартами. Це стосується всього: будівельних матеріалів, меблів, побутових та індустріальних технологій і взагалі більшості предметів особистого щоденного вжитку. А це не може не впливати на стиль оформлення простору, тому що важко створити, наприклад, український інтер'єр із закордонних будівельних матеріалів, бо вони не створені для цього. У той же час, інтер'єр не має попиту, а відтак і замовлень [9, с. 254].

Важливим чинником є також те, що сучасний стиль життя вимагає від речей навколо нас усе більшої мобільності, легкості, функціональності, компактності й усе меншої матеріаловитратності. Звичайно, такі предмети все менше потребують вишуканості, індивідуальності й естетичності. Знову-таки, це призводить до тотального зникнення різниці між українською й будь-якою іншою культурою в матеріальному плані.

Інтернаціональний стиль, який втілює в життя програму функціоналізму, увібрив у себе й естетику напрямів абстрактного мистецтва – геометричної абстракції, ташизму [9, с. 254].

Зародження постіндустріального інформаційного суспільства потягло за собою цілий каскад змін у бутті людини, а головне – у самій людині, **суб'єкті**, який діє в радикально нових умовах життя, на новому рівні спілкування [8].

А. Іссіліані проаналізувала нові культурні традиції, зміст інновацій, сенс нових матеріальних і духовних реалій буття й виявила особливості еволюції людини й того суспільства, яке вона створила й у якому як особистість функціонує.

Проблема взаємин людей у повсякденному житті набуває нових рис у контексті теорії Інтернету, форм комунікації, віртуальних спільнот і соціальних мереж. Кажучи про соціальні проблеми, пов'язані з розвитком глобальних інноваційних

комунікаційних засобів, ми перш за все звертаємо увагу, як змінюється повсякденне життя людей. Зараз питання комунікації, придбання товарів, роботи, освіти, послуг, одержання інформації й багато іншого пов'язане з виходом у цифровий, віртуальний простір [10].

У інформаційну добу змінюються як умови праці, так і повсякденний спосіб життя. Сучасні технології дозволяють у досить комфортних умовах для певних видів професій виконувати роботу на дому. Завдяки цьому праця вдома стала абсолютно доступною кожному, і для певної кількості працівників не є обов'язковою щоденна робота в службових приміщеннях. Наприклад, молодим жінкам більше немає необхідності обирати між професійною кар'єрою й материнським обов'язком, вони отримують можливість не витрачати час на поїздки на роботу, робота вдома збільшує вільний час на себе й своїх близьких. Як наслідок, сучасні дизайнери пропонують свої рішення облаштування домашнього «офісу» для створення комфортних умов роботи: бібліотека, прийом ділових партнерів, затишок тощо [11, с. 254].

Таким чином, глобалізація дозволила дуже швидко розповсюдити нові технології, зразки сучасного побуту та форми культурної організації повсякденного життя серед традиційних або незахідних суспільств, які, у свою чергу, сформували нові цінності, а саме: комфорт, споживання, безпеку. Але разом з тим чи з'явилися в цих традиційних суспільствах уявлення про права людини, індивідуальність, свободу, волю вибирати, повагу до приватної власності тощо, які є підґрунтям західної цивілізації? Питання залишається відкритим.

Слід зауважити й щодо ролі реклами й популярних телепередач. Різноманітні шоу, інтерв'ю із зірками тощо впроваджують у маси нову форму дозвілля, що стала сьогодні однією із найпоширеніших. Саме реклама протягом тривалого часу формувала смаки, зразки західноєвропейського способу життя, а американський кінематограф – північноамериканський, що й спонукало як виробників, так споживачів саме до засвоєння таких зразків.

ВИСНОВКИ. Для глобалізації в повсякденно-побутовій сфері є характерними уніфікація, стандартизація, десакралізація, раціоналізація, функціоналізм, прагматизація та інформатизація. Це пов'язано з тим, що після приходу до влади нацистів у Німеччині багато відомих, помітних митців покинули Європу, пріоритетні позиції в архітектурі й дизайні посіли США. Створений ними за підтримання виробників функціональний стиль широко розповсюдився в різних країнах світу. З погляду ідеологічних засад це явище є співзвучним з принципом європейського гуманізму – антропоцентризмом й лівим лібералізмом. Але головним чином відбувається процес запозичення матеріально-побутових зразків без утвердження політичних ідей та цінностей західної цивілізації у свідомості й поведінці (відірваність культури повсякденності від політичної культури). Тобто в першу чергу запозичуються зовнішні, матеріально-побутові зразки, без засвоєння сутнісних цінностей західної цивілізації, без утвердження політичних ідей. Сьогодні спостерігається намагання принаймні декларативно пов'язати «жити як у Європі» із політичним і цивілізаційним вибором, хоча частково це пов'язане із модою, комфортом, естетичним смаком, ніж із зміною свідомості, тобто «вестернізацією». На

перший план виходять швидше нові цінності як потяг до комфорту й зручності, ніж свобода та вільності людини.

Необхідно акцентувати потужне а велике значення реклами й кіномистецтва в трансформації способу життя, побуту й дозвілля, святкової культури, гігієни, сімейних, демографічних умов західної цивілізації. Разом із цим держава не має монополії на підпорядкування своїм політичним інтересам повсякденної сфери життя, головну роль відіграють виробники та торговельні мережі. Відтак, саме вони запроваджують у масову культуру нові пріоритети й стандарти побутової культури, програмуєть поведінку людини. Можливо, це є процес культурної акумуляції – додавання нових елементів до існуючої культури; збагачення існуючої культури новими елементами через запозичення з інших культур, що дозволить не замінити, а модернізувати як традиційну, так і пострадянську культуру.

Література:

1. *Лефевр А.* Поседневное и повседневность / А. Лефевр // Социологическое обозрение. – 2007. – Т. 6. – №3. – С. 33–36.
2. *Антипов А. С.* Глобализация как проект конструирования повседневности / А. С. Антипов // Фундаментальные исследования. – 2013. – № 4–5. – С. 1264–1269.
3. *Иоселиани А. Д.* Антропология глобального мира: человек в современной коммуникативно-информационной сфере / А. Д. Иоселиани // Век глобализации. – 2013. – № 2. – С. 143–154.
4. *Розенберг Н. В.* Глобализация культурных процессов и ее влияние на формирование социокультурного статуса повседневности / Н. В. Розенберг // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Гуманитарные науки. – 2012. – № 4 (24). – С. 45–50.
5. *Кравець О.* Сімейний побут та звичаї українського народу / О. Кравець. – М. : Мистецтво, 2001. – 159 с.
6. *Бабенко Н. Б.* Українські народні традиції, свята і обряди як прояви сімейної культури / Н. Б. Бабенко // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. – Київ : Міленіум, 2013. – № 2. – С. 62–67.
7. *Гнатюк Л. Р.* Естетика предметів побуту українців / Л. Р. Гнатюк, А. В. Куракіна // Теорія і практика дизайну. – 2012. – Вип. 2. – С. 64–69.
8. *Иноземцев В. Л.* Вестернизация как глобализация и «глобализация» как американизация / В. Л. Иноземцев // Вопросы философии. – 2004. – № 4. – С. 58–69.
9. *Крючкова В.* Интернациональный стиль / В. Крючкова // Салон-интерьер. – 1999. – № 10. – С. 150–155.
10. *Гурковський В. І.* Сутність і феноменологія глобалізації в контексті формування глобального інформаційного суспільства [Електронний ресурс] / В. І. Гурковський // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2010. – № 3. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2010_3_6
11. *Кастельс М.* Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс ; пер. с англ. под. науч. ред. О. И. Шкаратана. – М. : Гос. ун-т. Высш. шк. экономики. – 2000. – 606 с.

Надійшла до редакції 29.11.2016. Розглянута на редколегії 02.12.2016

Рецензенти:

Доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Дзєбань А.П.

Кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Національного аерокосмічного університету ім. М.С. Жуковського «ХАІ» Широка С.І.